

KLUBLAR- IQTIDORLAR BESHIGI: TENGDOSHLARNI IJODIY MUHIT ATROFIDA BIRLASHTIRISHNING IJTIMOY -PSIXOLOGIK OMILLARI.

Nigora Yo'ldasheva Sodiqjon qizi

Alfraganus Universiteti, Ijtimoiy fanlar fakulteti,
Psixologiya (faoliyat turlari) yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Zamira Bilolova Baxtiyarovna

Ilmiy rahbar:

“Alfraganus Universiteti”

Pedagogika fakulteti, Psixologiya fanlari doktori, Phd

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21126750>

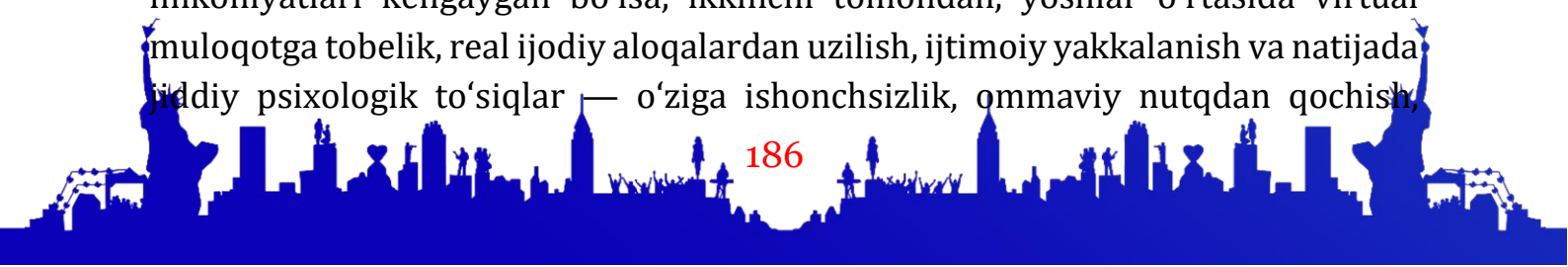
Annotatsiya: Ushbu maqolada tengdoshlarni ijodiy klublar va to'garaklar atrofida birlashtirishning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarini o'rganish bilan birga yoshlarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishda jamoaviy muhitning ta'sirini tahlil qilingan. Shuningdek , klub tizimining shaxs sotsializatsiyasi, yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish va psixologik to'siqlarni (boshqalar oldida gapirishdan qo'rqish, o'ziga ishonchsizlik) yengishdagi o'rni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, yoshlar klublari, shaxs sotsializatsiyasi, ijodiy salohiyat, guruh dinamikasi.

Zamonaviy dunyoda jamiyatlarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti bevosita inson kapitalining sifati, xususan, o'sib kelayotgan yosh avlodning intellektual va ijodiy shuningdek, kreativ salohiyatiga bog'liq bo'lib qolmoqda. XXI asr fenomenlaridan biri shundaki, xomashyo va moddiy resurslarga asoslangan iqtisodiyot o'rnini intellektual mulk, kreativ g'oyalar va innovatsiyalar iqtisodiyoti egalladi. Bunday sharoitda jamiyat oldida turgan eng strategik vazifa — iqtidorli, noodatiy ya'ni divergent fikrlashga qodir va ijtimoiy moslashuvchan yoshlarni tarbiyalash hamda ularning qobiliyatlarini o'z vaqtida kashf etish hisoblanadi.

Shaxs taraqqiyoti psixologiyasida o'smirlik va yoshlik davri ontogeneznining eng muhim, inqirozlarga boy va ayni paytda imkoniyatlar poydevori qo'yiladigan pallasi sifatida baholanadi. Aynan shu davrda yoshlarda o'zini anglash jamiyatda o'z o'rnini aniqlash, mustaqillikka intilish va eng muhimi, tengdoshlari o'rtasida e'tirof etilishga bo'lgan ijtimoiy-psixologik ehtiyojlar eng yuqori cho'qqiga chiqadi.

Biroq, bugungi raqamlashtirish va global axborotlashuv jarayonlari yoshlar sotsializatsiyasiga ikki yoqlama ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, axborot olish imkoniyatlari kengaygan bo'lsa, ikkinchi tomondan, yoshlar o'rtasida virtual muloqotga tobelik, real ijodiy aloqalardan uzilish, ijtimoiy yakkalanish va natijada jiddiy psixologik to'siqlar — o'ziga ishonchsizlik, ommaviy nutqdan qochish,

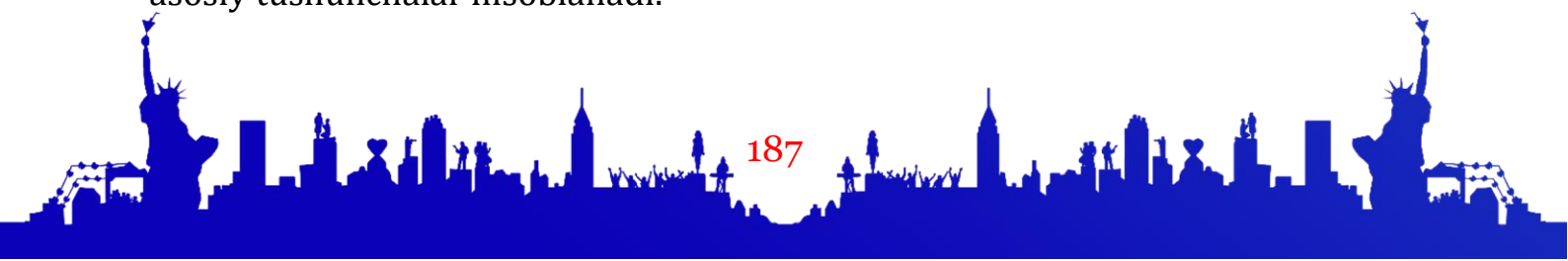

guruhlarda ishlay olmaslik kabi salbiy tendensiyalar ko'paymoqda. Ushbu ijtimoiy-psixologik muammoning optimal yechimlaridan biri — yoshlarni sun'iy yoki majburiy platformalarda emas, balki ularning qiziqish va intilishlariga mos keladigan erkin mexanizmlar, ya'ni ijodiy klublar va to'garaklar atrofida birlashtirishdir. Klublar tizimi shunchaki darsdan tashqari vaqtni band qilish vositasi yoki madaniy-ko'ngilochar maskan emas. U mikrosotsium ya'ni kichik jamiyat sifatida yoshlar psixologiyasidagi transformatsiyalarni boshqaruvchi, ularni jamoaviy ijodkorlikka undovchi va psixologik himoya bilan ta'minlovchi murakkab ijtimoiy-psixologik institutdir. Shuning uchun ham tengdoshlarni ijodiy muhit atrofida birlashtirishning qonuniyatlarini o'rganish bugungi kun pedagogik va ijtimoiy psixologiyasining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Tengdoshlar muhitining shaxs sotsializatsiyasidagi o'rni va jamoaviy faoliyatning psixologik mexanizmlari jahon va mahalliy psixologiya fanida uzoq yillik tadqiqotlar bazasiga ega. Rus psixologiyasining klassigi L.S. Vigotskiy o'zining "Yaqindagi rivojlanish zonasi" konsepsiyasida bolaning yoki o'smirning individual imkoniyatlari u kattalar rahbarligida yoki tengdoshlari bilan hamkorlikda ishlaganda tubdan kengayishini ko'rsatib o'tgan. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, jamoaviy muloqot va hamkorlik shaxs ichki imkoniyatlarining yuzaga chiqishida "katalizator" rolini o'ynaydi.

Jamoa va shaxs muloqoti muammolari A.V. Petrovskiyning "Faoliyat vositachiligidagi guruh muloqoti" nazariyasida chuqur tahlil qilingan. Petrovskiy guruh a'zolarining shunchaki bir joyda to'planishi emas, balki umumiy ijodiy va ijtimoiy foydali mehnat atrofida birlashishi guruhning oliy darajasi — jamoaga aylanishini asoslab beradi. Bunday jamoalarda shaxsning rivojlanishi uch bosqichda ya'ni adaptatsiya, individuallashuv va integratsiya jarayoni kechadi. Klub muhiti yoshlarga mana shu uchala bosqichdan og'riqsiz va samarali o'tish imkonini beradi.

G'arb psixologiyasida, xususan, K. Levinning "Topologik psixologiya va guruh dinamikasi" nazariyasida har qanday ijtimoiy guruh o'ziga xos kuch maydoniga ega ekanligi, bu maydon guruh a'zolarining xulq-atvori va motivatsiyasini shakllantirishi isbotlangan. Shuningdek, zamonaviy sotsiopsixologik tadqiqotlarda "Peer effect" ya'ni Tengdoshlar ta'siri va "Ijtimoiy fasilitatsiya" ya'ni boshqalar ishtirokida individual faoliyat unumdorligining ortishi fenomenlari yoshlarning ijodiy guruhlarda o'z salohiyatini namoyon qilishini tushuntiruvchi asosiy tushunchalar hisoblanadi.

O'zbekiston psixologiya fanida ham yoshlar sotsializatsiyasi, iqtidorli bolalar bilan ishlash va guruh muloqoti masalalari E.G'oziyev, V.Karimova, B.Qodirov, G.Shoumarov kabi olimlar tomonidan tizimli tadqiq etilgan. Biroq, aynan zamonaviy yoshlarning norasmiy va yarim rasmiy ijodiy klublarda (masalan, munozara klublari, startup jamoalari, art-studiya, debat, zakovat, shariyat shaydolari, IT-klublar) birlashishining ijtimoiy-psixologik determinantlari va bu jarayondagi ichki to'siqlarni yengish mexanizmlari raqamli davr kontekstida qayta ko'rib chiqishni va qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

Tengdoshlarni ijodiy klublar va to'garaklar atrofida jamoaviy birlashtirishning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarini aniqlash hamda bu muhitning shaxs ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, sotsializatsiyasini tezlashtirish, yetakchilik fazilatlarini shakllantirish va ichki psixologik to'siqlarni yengishdagi samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab bera olish muhim va bunga harakat qilamiz.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi tizimli vazifalarni hal etish lozim deb topildi:

Klub muhitini yoshlar ijodiy salohiyatini stimullovchi o'ziga xos ijtimoiy-psixologik makon sifatida nazariy jihatdan tahlil qilish;

Jamoaviy muhit va tengdoshlararo o'zaro ta'sirning shaxs sotsializatsiyasi hamda ijtimoiy rollarni o'zlashtirishdagi dinamikasini o'rganish;

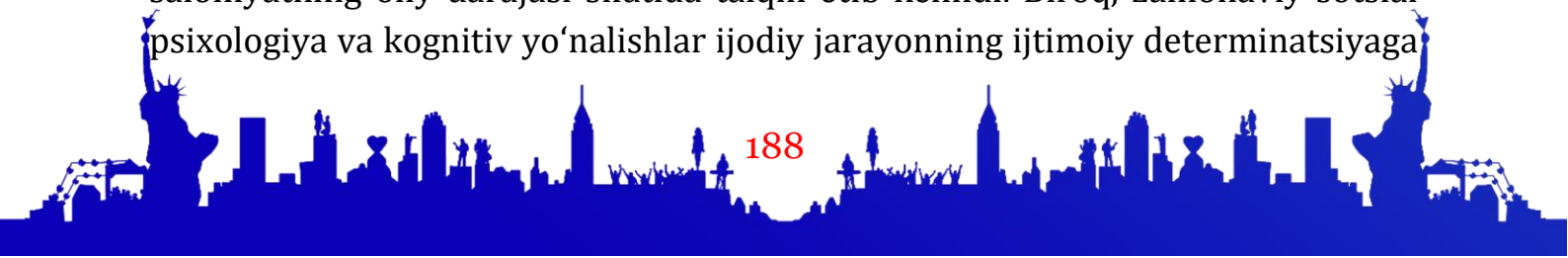
Ijodiy klublar sharoitida yoshlarning yetakchilik (liderlik) qobiliyatlari va kommunikativ kompetensiyalarining rivojlanish omillarini guruh dinamikasi prizmasida tadqiq etish;

Yoshlarda tez-tez kuzatiladigan psixologik to'siqlarni (glossofobiya, ijtimoiy xavotirlanish, autizatsiya) klub tizimidagi korreksion va psixologik mexanizmlar orqali yengish yo'llarini aniqlash va ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu jarayonlarning yoshlar rivojlanishiga ijobiy ta'siri sezilarli darajada bo'ladi

Yoshlar klublari shunchaki pedagogik ob'ekt sifatida emas, balki shaxsning ichki psixologik to'siqlarini parchalovchi va kreativ salohiyatni boshqaruvchi ijtimoiy-psixologik makon sifatida namoyon bo'ladi. "Xavfsiz xatolik zonasi" va "bosqichma-bosqich desensibilizatsiya" tushunchalari klub tizimiga adaptatsiya qilinib, yoshlar psixologiyasini sog'lomlashtirish modeli hisoblanadi.

Psixologiya fanida uzoq vaqt davomida ijodkorlik va kreativlik faqatgina shaxsning individual-psixologik xususiyati, ya'ni tug'ma iste'dod yoki intellektual salohiyatning oliy darajasi sifatida talqin etib kelindi. Biroq, zamonaviy sotsial psixologiya va kognitiv yo'nalishlar ijodiy jarayonning ijtimoiy determinatsiyaga

ega ekanligini isbotlamoqda. Ya'ni, har qanday yashirin unumdor qobiliyat yuzaga chiqishi uchun o'ziga xos ijtimoiy-psixologik muhit — "katalizator" talab etiladi.

Yoshlar klublari va to'garaklari ayni mana shunday kreativ mikromuhit rolini o'taydi.

Jamoaviy ijodiy muhitda shaxs kognitiv faoliyatining o'zgarishi bir necha fundamental psixologik fenomenlar orqali kechadi:

Ijtimoiy fasilitatsiya. Ushbu fenomen dastlab Norman Triplet tomonidan kashf etilgan bo'lib, shaxsning boshqa odamlar davrasida yoki kuzatuvchilar qarshisida individual ish samaradorligi va motivatsiyasining ortishini anglatadi. Ijodiy klub sharoitida tengdoshlarning mavjudligi yosh yigit yoki qizning intellektual faolligini oshiradi. Individual tarzda biror g'oya ustida bosh qotirishdan ko'ra, umumiy ijodiy energiya maydonida fikrlash miya neyronlarining kognitiv moslashuvchanligini kuchaytiradi.

G'oyalar diffuziyasi va o'zaro ilhomlanish bu klub a'zolari o'rtasidagi norasmiy va gorizontal muloqot jarayonida kognitiv sinergiya yuzaga keladi. Bir a'zoning xomaki g'oyasi guruhning boshqa bir a'zosi tomonidan ilib ketiladi va unga o'zgartirish kiritiladi. Bu jarayon zanjirli reaksiya kabi davom etib, individual tafakkur doirasidan tashqariga chiquvchi konseptual loyihalarning tug'ilishiga olib keladi.

Motivatsion sinergiya bu jamoaviy muhitda yoshlar shunchaki tashqi rag'bat (baho, moddiy mukofot) uchun emas, balki guruh ichidagi ijobiy emotsional status va jamoaning umumiy muvaffaqiyati uchun harakat qila boshlaydilar. Bu esa ichki motivatsiyani eng yuqori darajaga olib chiqadi.

Shunday qilib, klub muhiti shaxsning kreativ salohiyatini passiv holatdan aktiv holatga o'tkazuvchi o'ziga xos transformatsion maydon hisoblanadi.

O'smirlik va yoshlik davrining eng muhim sotsial-psixologik vazifasi — bu birlamchi sotsializatsiyani yakunlab, makrosotsiumga, ya'ni katta ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyalashuv hisoblanadi. Akademik va oilaviy muhit ko'pincha qat'iy ierarxik qoidalarga (ota-ona – farzand, o'qituvchi – talaba) asoslangani sababli, yoshlarga sotsial rollarni mustaqil va erkin tarzda sinab ko'rish imkoniyatini to'liq bera olmaydi. Klub tizimi esa rasmiy ta'lim va norasmiy hayot o'rtasidagi "oltin ko'prik" vazifasini bajaradi. Ijtimoiy rollarning xilma-xilligi va variativligi: Erkin ijodiy klub ichida yoshlar qisqa vaqt ichida bir nechta ijtimoiy rollarni (loyihachi, moderator, ijrochi, tanqidchi, g'oyaviy yetakchi, nizolarni hal qiluvchi) bajarib ko'rishadi. Bu shaxsning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi va kelajakda professional faoliyatda turli jamoalarga oson moslashishiga zamin yaratadi.

Empatiya va emotsional intellektning rivojlanishi bu Jamoaviy ijodiy faoliyat doimiy muloqot va kelishuvlarni talab qiladi. O'z g'oyasini boshqalarga tushuntirish va shu bilan birga guruhdoshlarining his-tuyg'ulari, qarashlari va ehtiyojlarini inobatga olish jarayonida yoshlarning emotsional intellekti shakllanadi. Daniel Goleman konsepsiyasiga ko'ra, EQ professional muvaffaqiyatning 85% ini belgilaydi va klub muhiti ushbu intellekt turini amaliy mashq qildirish xonasi hisoblanadi.

Klub ichidagi tartib-qoidalar, etika va qadriyatlar yoshlar tomonidan majburiy qonun sifatida emas, balki ijodiy muhitning ajralmas qismi sifatida ixtiyoriy ravishda qabul qilinadi. Bu o'smirlarda huquqiy va axloqiy ongning sog'lom shakllanishiga xizmat qiladi.

Yetakchilik yoki liderlik — bu tug'ma xislat emas, balki guruh munosabatlari tizimida shakllanadigan sotsial-psixologik produktdir. Klublar sharoitida liderlik xususiyatlarining shakllanishi an'anaviy ta'lim muassasalaridagidan tubdan farq qiladi.

Klublarda ma'muriy bosim yoki tayinlangan maqomlar (masalan, sardorlik, guruh sardori) bo'lmaydi; bu yerda liderlik "guruh dinamikasi" va tabiiy seleksiya asosida yuzaga keladi.

Ijodiy guruhlarda liderlikni shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy-psixologik determinantlar quyidagi jadvalda tizimlashtirilgan: Shaxsdagi ichki psixologik to'siqlarni yengishning korreksion-psixologik mexanizmlari

Ko'plab yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyati yuqori bo'lishiga qaramay, ularning sotsial hayotda o'z o'rinlarini topa olmasliklariga ichki psixologik to'siqlar to'sqinlik qiladi. Bular orasida eng xavflilari — glossofobiya yani ommaviy nutq va auditoriya oldidagi qo'rquv, ijtimoiy xavotirlanish hamda o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi hisoblanadi.

Klub muhiti o'zining tuzilishi va atmosferasiga ko'ra tabiiy psixoterapevtik va korreksion funksiyani bajaradi. Ushbu to'siqlarni yengish quyidagi ilmiy mexanizmlarga tayanadi:

"Xavfsiz xatolik zonasi": An'anaviy maktab yoki universitet darsxonalarida xato qilish jazoning bir turi (yomon baho, o'qituvchining tanbehi, tengdoshlarining kulgisi) bilan assotsiatsiya qilinadi. Klub muhitida esa eksperimentlar va xatolar ijodiy jarayonning normal qismi hisoblanadi. Guruh tomonidan xatolarning ijobiy qarshi olinishi yoshlardagi "muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo'rquvi"ni bartaraf etadi.

Shaxsdagi auditoriya oldidagi qo'rquvni davolashda klub eng samarali mexanizmdir. Dastlab, yosh a'zo o'z fikrini juda kichik mikro-guruhda bildiradi.

Guruh uning fikrini qo'llab-quvvatlagach, unda o'ziga ishonch uyg'onadi. Keyingi bosqichda u klubning umumiy yig'ilishida chiqish qiladi. Va nihoyat, u yirik loyihalar taqdimotida (katta auditoriyalarda) ma'ruzachi rolini bemalol bajara oladigan darajaga yetadi. Bu jarayon psixologik simptomlarni bosqichma-bosqich so'ndiradi.

"Peer-to-peer" (Tengdosh tengdoshga) effekti: Yoshlar katta yoshli psixolog yoki o'qituvchining tavsiyalariga nisbatan mudofaa reaksiyasini ko'rsatishlari mumkin. Ammo o'ziga o'xshagan, o'zi bilan tengdosh bo'lgan klub a'zosining yutuqlarini, uning ham xuddi shunday qo'rquvni qanday yengib o'tganini ko'rish "ijtimoiy modellashtirish" (Albert Bandura bo'yicha) mexanizmini ishga tushiradi. "Agar u uddalagan bo'lsa, demak, men ham qila olaman" degan ichki kognitiv ssenariy shakllanadi.

Natijada, klub faoliyati davomida yoshlarda "Men-konsepsiya" ijobiy tomonga o'zgaradi, shaxs o'zining real imkoniyatlarini adekvat baholashni o'rganadi va o'z sotsial imkoniyatlariga ishonchi qat'iylashadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy yoshlarning iqtidor va salohiyatlarini ro'yobga chiqarish, ularni sog'lom ijtimoiy muhit atrofida jamoaviylashtirish shunchaki pedagogik vazifa emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarga asoslangan institutsional jarayondir. Ijodiy klublar va to'garaklar tizimi bugungi raqamli davr yoshlari uchun o'ziga xos transformatsion maydon vazifasini o'tamoqda.

Klub tizimi shaxsning individual qobiliyatlarini "ijtimoiy fasilitatsiya" va "g'oyalar diffuziyasi" mexanizmlari orqali faollashtiradi. Jamoaviy mikromuhit yakkaalikda o'zini namoyon qila olmagan yoshlarning yashirin salohiyatini yuzaga chiqaruvchi asosiy katalizatoridir.

Erkin jamoaviy muhit yoshlarga turli sotsial rollarni variativ tarzda sinab ko'rish imkonini beradi. Bu jarayon ularning emotsional intellektini (EQ) oshirish bilan birga, makrosotsiumga (katta hayotga) muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Ma'muriy bosimdan xoli bo'lgan klub muhitida yetakchilik fazilatlarini guruh dinamikasi va tashabbuskorlik asosida, tabiiy seleksiya yo'li bilan shakllanadi. Bu yoshlarda vaziyatli liderlik va hamkorlik madaniyatini tarbiyalaydi.

Klublarda yaratilgan "xavfsiz xatolik zonasi" hamda "bosqichma-bosqich desensibilizatsiya" usullari yoshlardagi eng jiddiy psixologik to'siqlarni — glossofobiya, sotsiofobiya va o'ziga ishonchsizlikni o'z-o'zidan (tabiiy ravishda) davolovchi samarali korreksion mexanizm hisoblanadi.

Amaliy tavsiya sifatida aytish mumkinki, mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirish va iqtidorli yoshlar qatlamini kengaytirish uchun oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida, yoshlar markazlarida hamda mahallalarda qat'iy ierarxiyadan xoli, erkin, kreativ va intellektual klublar tarmog'ini yanada kengaytirish lozim. Ularning faoliyatini sotsial-psixologik jihatdan to'g'ri loyihalash, yoshlarga faqat tayyor bilim berish emas, balki ularni jamoaviy ijodiy muhit yaratish orqali qo'llab-quvvatlash davlat yoshlar siyosatining eng samarali strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vigotskiy, L. S. (2011). Pedagogik psixologiya (Qayta ishlangan nashr). Toshkent: "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
2. Petrovskiy, A. V. (2008). Psixologiyada jamoa va shaxs muammolari. Moskva: Prosvesheniye.
3. G'oziyev, E. E. (2010). Ontogenez psixologiyasi: nazariy-amaliy tahlil. Toshkent: Noshir.
4. Karimova, V. M. (2014). Ijtimoiy psixologiya. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
5. Bandura, A. (2000). Social Learning Theory [Ijtimoiy o'rganish nazariyasi]. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
6. Goleman, D. (2018). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York:
7. Bantam Books. (emotsional intellekt (EQ) va kommunikativ kompetensiyalar uchun)
8. Levin, K. (2001). Dinamik psixologiya tadqiqotlari (Tarjima). Moskva: Smisl.
9. Qodirov, B. R. (2019). Iqtidorli yoshlarni aniqlash va ularning salohiyatini rivojlantirishning psixologik mezonlari. O'zbekiston Milliy universiteti xabarleri, 3(2), 112-116.
10. Shoumarov, G'. B., & Rasulov, A. I. (2022). Raqamli jamiyatda yoshlar muloqoti va sotsializatsiyasining dolzarb muammolari. Psixologiya jurnali, 4(1), 45-52.
11. Triplet, N. (1898). The Dynamogenic Factors in Pacemaking and Competition. American Journal of Psychology, 9(4), 507-533.

